

סימן ג

אסור לבטל כלי מהיכנו

א. מחלוקת ראשונים בסוגיה בשבת (מב ע"ב)

במשנת שבת (מב ע"ב) נאמר: "אין נותנים כלי תחת הנר לקבל לו שמן ואם נתנוהו מבעוד יום מותר וכו'". וכתבו תוס' (שם, בד"ה ואם נתנוהו), דהלשון דחוק, שהיה לו לומר אבל מבעוד יום נותנים, פירוש דבריהם שהיה לתנא לנקוט לשון של לכתחילה ולא לשון דיעבד. אבל רש"י (ד"ה מותר) פירש המשנה בלשון דיעבד וז"ל "מותר להניחה שם", פי' דבריו שהמשנה מחדשה לנו שאם נתנה מבעוד יום, מותר להניח כלי שם בשבת, והחידוש שחדשה המשנה שאין בזה איסור. דבריו צריכים ביאור, מדוע היינו חושבים לאסור להתנא בא לחדש שמותר, ובמה חולקים רש"י ותוספות? ועיין בגליוני הש"ס למהר"י ענגל שהביא את דברי גור ארי' שפירש במשנה דמותר פירושו אם נטל כלי זה בשבת מותר להחזירו. ועיין במגיני שלמה שרצה לפרש הדברים, דאי תני אבל מבעוד יום נותנים, היה מותר ליהנות מהשמן, כשיטת הרמב"ם והרשב"א דתנאי מהני במוקצה מחמת איסור. אבל השתא דתני נותנים והרבותא דרשאי להניחו שם יכולה המשנה לסיים ולומר דאין נאותין הימנו וכו'. ולכן נקט התנא בלשון זה דזהו יותר חדוש מהא דמותר לכתחילה. משמע דהבין גם בדעת רש"י שמותר גם לכתחילה, והא דנקט לשון דיעבד, להשמיע חדוש, דתנאי לא מהני במוקצה מחמת איסור. וזה נראה דחוק לומר כן בדעת רש"י שמותר הוא גם לכתחילה. ועיין עוד בישועות יעקב (אורח חיים, ס"י רסה).

בביאור מחלוקתם נקדים ונבאר סוגית הגמ' שם. הנה בגמ' שם איתא: "אמר רב חסדא אע"פ שאמרו אין נותנין כלי תחת התרנגולת לקבל ביצתה, אבל כופה עליה כלי שלא תשבר". ונחלקו רבה ורב יוסף בטעמו של רב חסדא. רבה פירש טעמו משום שזו הצלה שאינו מצויה והתירו רק הצלה מצויה. ורב יוסף פירש הטעם משום דאסור לבטל כלי מהיכנו, וכשכופה עליה כלי אין כאן משום מבטל כלי מהיכנו. ושם (מג ע"א): "אמר רבי יצחק, כשם שאין

נותנין כלי תחת התרנגולת לקבל ביצתה כך אין כופין עליה כלי שלא תשבר. קסבר אין כלי ניטל אלא לדבר הניטל בשבת".

נחלקו הראשונים בביאור הסוגיא. בחידושי הר"ן הביא בשם רש"י שבאר דברי רבא דקסבר שזה שאין כלי ניטל אלא לדבר הניטל, או זה שאין מבטלין כלי מהיכנו, הוא דוקא בהצלה שאינה מצויה, אבל בהצלה מצויה כגון לכפות כלי על ביצה התיירו. (עיין ברש"י בגמרא שלא נקט בדברי רבה ביטול כלי מהיכנו, רק נקט דאין כלי ניטל אלא לדבר הניטל. ואולי הבין הר"ן כדעת רש"י דה"ה לביטול כלי מהיכנו, או שמא גירסא אחרת היתה לו ברש"י ודו"ק). עוד הביא דעת הרא"ה החולק וס"ל דרבה מתיר ליטול כלי גם לדבר שאינו ניטל ולית ליה איסור ביטול כלי מהיכנו, אלא יש כאן חשש שמא יביא כלי דרך רשות הרבים ובהצלה מצויה התיירו. מדברי הרמב"ן, הרשב"א והרשב"א נראה שפירשו דברי רבא כרא"ה.

עוד נחלקו הראשונים בדברי רבי יצחק הסובר שכשם שאין נותנים כלי תחת תרנגולת וכו' כך אין כופין עליה כלי. וכתב על זה בחדושי הר"ן וז"ל:

"מ דרבי יצחק אית ליה אין מבטלין כלי מהיכנו, תדע דהא אוקי מתניתין דנותנין כלי תחת הנר לקבל ניצוצות, בצריך למקום הכלי, וכיון שכן מתני' דאין נותנין כלי תחת הנר וכו' אפילו בצריך למקומו נמי וכו' וא"כ אמאי אין נותנין כלי לקבל את השמן, ודאי משום דקא מבטל כלי מהיכנו הוא וכו' וכיון שכן רבי יצחק נמי אכתי אצטריך לפירוקי דרב יוסף דלעיל. אבל מדברי הרא"ה נראה דרבי יצחק ל"ל אין מבטלין כלי מהיכנו, דלדידיה מותר. שכך כתב ז"ל דה"ה דמצי לשינויי לההיא דאין נותנין כלי תחת הדלף, בדלף, הראוי כדלעיל וכן כולהו. אלא משום דחד טעמא לכולהו מתרץ לה הכין ע"כ.

וכן ברשב"א ובריטב"א כתבו כפירוש הראשון שבר"ן שרבי יצחק אית ליה הא דרבי יוסף דאסור לבטל כלי מהיכנו, ונראה ששני הביאורים שהביא הרמב"ן אי הקושיא מדלף, מוקמינן בדלף הראוי, או הביאור השני דניחא ליה לתירוצינהו בצריך למקומן, תלוי בשתי השיטות שהביא הר"ן.

ב. ביאור שיטות הראשונים באיסור ביטול כלי מהיכנו

בביאור מחלוקת הראשונים כאן נראה לומר כך. יש לחקור מה טעמו של איסור

ביטול כלי מהיכנו. האם הוא דין מדיני מוקצה דאסור לגרום לדבר שיהיה מוקצה בשבת, או שהוא מדיני תשמיש הכלי, שאסרו חז"ל לגרום מניעת שימוש בכלי בשבת. ואם לא יוכל להשתמש בכלי לצורך מסוים בשבת שבאופן אחר יכול היה להשתמש בו, עבר איסור זה.

והנה רש"י (מג ע"א, ד"ה מפני שמבטל כלי בהיכנו) פירש וז"ל: "שהיה מוכן מתחילה לטלטלו ועכשיו עושהו מוקצה". אך בפירוש קדמון ממצרים (לפ"ה מהל' שבת של הרמב"ם, כנראה מאחד הראשונים, נדפס ברמב"ם מהדורת שבתי פרנקל), כתב וז"ל:

אסרו חכמים לבטל כלי מן הדבר המוכן לו, מפני שנראה כסותר. כלו' כאילו סתר אותו מן הדבר שהיה מוכן לו ולפי שבעת שיתן הכלי תחת הנר לקבל בו השמן יאסר לטלטלו, מפני שהשמן שבו מוקצה מחמת איסור כמו שהקדמנו, וכיון שאינו יכול לטלטלו ביה"ש נאסר עליו לטלטלו בכל השבת, ולולי זה השמן שנטף בו היה מטלטלו בשבת ועושה לו הדבר המוכן לו, נמצא השמן הזה גרם לקלקל ולבטל הכלי מהדבר שהיה מוכן לו. וזהו ביטול כלי מהיכנו.

הרי שלפירוש זה אין האיסור מכיון שהכלי נהיה מוקצה. דזהו רק הסימן שעכשיו שהוא מוקצה אינו יכול להשתמש בו לדבר שהיה מוכן לו, ונמצא מבטל תשמיש אותו הדבר. וזהו האיסור. בעוד שלדעת רש"י מפרש שעצם עשית הכלי מוקצה זהו ביטול כלי מהיכנו.

ונ"מ בין שני הפירושים אם יבטל הכלי לזמן ואח"כ שוב יוכל להשתמש בו, האם יש בזה משום ביטול כלי מהיכנו. דאם האיסור מכיון שעושהו מוקצה, אם כן בזמן שאינו נהיה מוקצה אין כאן משום ביטול כלי מהיכנו. ולשיטה שמבטל הכלי מהדבר שהיה מוכן לו, מה לי אם נהיה מוקצה או לא, הרי בשעה זו שאינו יכול להשתמש בכלי הוא מבטלו מהיכנו.

לפי דברינו נוכל גם להבין את דברי רש"י שבמשנתנו שכתב בבד"ה כלי תחת הנר וכו', וז"ל:

א"נ קסבר אסור לבטל כלי מהיכנו להושיב כלי במקום שלא יוכל עוד ליטלו משם, דהוי כקובע לו מקום ומחברו בטיט ודמי למלאכה.

ופרשו כל הראשונים דבריו דכונתו דהוי בונה, ואילו לקמן (קנד ע"ב, בד"ה והא קא מבטל וכו'), כתב רש"י דכשמניח הכרים תחת דבר שאינו ניטל מבטלן מהיכנו דשוב לא יטלם משם ודמי לסותר. וכן כל הראשונים כתבו בטעם איסור ביטול כלי מהיכנן דדמי לסותר. עיין גם ברמב"ם (הל' שבת, פכ"ה הכ"ג) שנקט כן בפשיטות. את שיטת רש"י באר הפני יהושע דבכלי לא חשיב סותר שהרי גם עכשיו יכול להשתמש בכלי להניח בו דבר. רק כיון שאינו יכול לטלטלו ממקומו חשיב בונה ולא סותר. רק בכרים וכסתות דאין דרך בנין בהם נקט רש"י דחשיב כסותר. ובאמרי בינה למהר"מ אוירבך (ח"א, או"ח, דיני שבת, סי' יד) הביא שאלה אם שייך ביטול כלי מהיכנו בכלי מחובר ועיי"ש שפסק לפי הפנ"י ששייך בזה ביטול כלי מהיכנו, דנהי דלא שייך ביה בונה שייך ביה סותר. לכן אסור להניח דבר איסור בשבת בכלי מחובר. ורצה לפי"ז ליישב קושיית רע"א על המג"א בסי' שלב, שרע"א הקשה עליו איך שייך ביטול כלי מהיכנו במחובר והניח בצ"ע. והאמרי בינה רצה ליישב דשייך ביטול בכלי מהיכנו מטעם סותר. אבל על האמרי בינה קשה מדברי רש"י (מג ע"א) שהבאנו שכתב גבי ביטול כלי מהיכנו שזה כשעושה הכלי מוקצה ואיך שייך זה בכלי מחובר.

ג. דרך חדשה בהבנת רש"י

נראה דיש להבין שיטת רש"י בדרך אחרת, דדעת רש"י ברורה דלא שייך מבטל כלי לשעה כמו שהוכחנו לעיל, והרי דבר זה שנוי במחלוקת השיטות שאם נפרש ביטול כלי מטעם מוקצה ודאי שלא שייך דבר זה כשמבטלו לשעה, ולשיטה השניה שייך גם בזה ביטול כלי מהיכנו. ולכן נקט רש"י במשנתנו דביטול כלי מהיכנו הוא מטעם בונה, דעיקר איסור ביטול כלי מהיכנו הוא שאסור לעשות הכלי מוקצה, וטעם האיסור הוא שכעשה הכלי מוקצה חשוב כקובע לו מקום ודמי למלאכה, והיינו מלאכת בונה, שמשעה שנאסר הכלי בטלטול חשוב הוא כמחובר לקרקע. ואם כן לא שייך איסור זה בביטול כלי לשעה. ובכרים וכסתות דאין דרך בנין בהם כמש"כ הפני יהושע נקט רש"י סותר. ולפי זה באמת לא שייך ביטול כלי מהיכנו במחובר שהרי אינו נעשה מוקצה וכקושית רע"א על המג"א.

עיין בר"ן על הרי"ף בפרק מי שהחשיך שהביא מחלוקת הראשונים אם כשמבטל הכלי לשעה הוי ביטול כלי מהיכנו או לא, ונראה שהדבר תלוי בשיטות הראשונים וכמו שכתבנו.

לכן נקט רש"י בפרק מי שהחשיך גבי כרים וכסתות כשמניחים תחת דבר שאינו גיטל מבטלן מהיכנו דשוב לא יטלם משם, משמע בפירוש שאם שייך שיטלם משם אין בזה משום ביטול כלי מהיכנו.

אלא שקשה על זה, הרי בכרים וכסתות מדובר בשבת, והרי זה מוקצה לחצי שבת ובעיא היא בגמ' ולא איפשיטא. וקושיה זו הקשה בשלטי גיבורים פרק מי שהחשיך והניח בצ"ע.

ונ"ל דהנה בגמ' (ביצה, כו ע"ב) איתא: "בעא מיניה הלל מרבא, יש מוקצה לחצי שבת או אין מוקצה לחצי שבת?" ולא איפשיטא. וכתב הר"ן שם שכיון דלא איפשיטא אין מוקצה לחצי שבת, וכ"כ הרא"ש. והנה רש"י (שם, בד"ה ואי לא אחזו) כתב, וז"ל: "ומאן דאית ליה מוקצה הכנה מבעוד יום בעי דכתיב ביום השישי והיכנו את אשר יביאו", משמע שדעתו שמוקצה דאורייתא. כן משמע ממקום אחר ברש"י (ביצה, יב ע"א, ד"ה "אלא מדלא אפלוג באבנים"). וכ"כ אחרונים בדעת רש"י, הרי שדעת רש"י דמוקצה דאורייתא וצריך שיהיה מוכן לשבת ודבר שלא היה מוכן לשבת אסור. ולכן הסתפקה הגמ' מה דין דבר שבטל מהכנתו באמצע שבת האם נקרא זה מוכן או לא. ונראה שדעת רש"י לחומרא. ועיין בחדושי המאירי למס' ביצה שהביא מחלוקת הראשונים אם מקילין מספק, דהבעיא לא איפשיטא, ויש שמחמירים ואוסרים ונראה שדעת רש"י לחומרא, שהרי הוא מעמיד בעיית הגמ' בדאורייתא.

ולכן גם נקט רש"י בגמ' (שבת קנד ע"ב) גבי כרים וכסתות דשוב לא יטלם משם דהוי מוקצה אע"פ שהוא רק לחצי שבת. ולא קשה עליו קושית השלטי הגבורים, שאם יטלם משם לא הוי מוקצה ולכן מותר.

גם לחולקים על רש"י לא קשה קושית הש"ג, משום שלדידם ביטול כלי לשעה הוי ביטול כלי מהיכנו שבאותה שעה לא יוכל ליטלו משם, ואע"פ שאין מוקצה לחצי שבת, מ"מ ביטול כלי מהיכנו לזמן איסורו. אבל אם בידו ליטלו משם בכל רגע שיכול לנער האיסור, בזה מותר ואין לאסור משום ביטול כלי מהיכנו. וכדעה זו סוברים הרמב"ן והרשב"א פרק מי שהחשיך ולזה מטיגן גם דברי הריטב"א שם. וכן הם דברי הרמב"ם (הל' שבת, פכ"א ה"י) שכתב:

היו בשקים דברים המשתברים, אם היו שקים קטנים מביא כרים וכסתות ומניח תחתיהם והשקים נופלים על הכרים, שהרי אם ירצה לשלוף הכר שולף, מפני שהשקים קלים וקטנים ונמצא שלא בטל הכלי מהיכנו וכו'.

ואזלי לשיטתם כמו שביארנו.

ד. ביאור נוסף בשיטות הראשונים

כיון שכך נוכל לפרש מחלוקת הראשונים במשנתנו בדרך זו. דהנה רש"י פירש דתנא דמתניתין סבר דאין כלי ניטל אלא לדבר הניטל, א"נ דאין מבטלין כלי מהיכנו, וכלי זה משיפול בו השמן המוקצה יהא אסור לטלטלו, היינו שאסור לעשות הכלי שיהיה מוקצה בשבת. ולשיטתו פירש גם הסיפא של המשנה. דאם נתנו מבעוד יום הרי גרם שהכלי יהיה מוקצה בשבת. וכמו שכשנתנו בשבת נהיה הכלי מוקצה ולכן אסור ליתנו. כך גם אם נתנו לפני שבת הרי עשהו מוקצה בין השמשות ובטלו מהיכנו. לכן צריכה היתה המשנה להשמיענו שאם נתנו מבעוד יום מותר. ופרש"י מותר להניחו שם. והיינו כמש"כ היינו בעצם הנחת הכלי מבעוד יום אין איסור. אלא שהיה מקום לאסור, מפני שגורם לכלי שיהיה מוקצה בשבת (בין השמשות), קמ"ל מתני' דמותר להניחו שם. ואינו חייב ליטלו משם סמוך לבין השמשות אע"פ שאם לא יטלנו הרי עושהו מוקצה בין השמשות. ולא יכל לפרש כתוס' שפרשו דיניחנו לכתחילה, שהרי בזה גורם לכלי שיהיה מוקצה בשבת. ולכן נקטה המשנה לשון דיעבד לדעת רש"י להשמיע שלא עבר איסור ומותר לו להניח הכלי תחת הנר ואינו חייב ליטלו משם.

תוס' הסוברים כשיטת החולקים על רש"י שאיסור ביטול כלי מהיכנו הוא משום שמבטלו מהדבר שהיה ראוי לו, היינו שמנע הכלי מהדבר שהיה מוכן לו. ולשיטתו זו פשיטא שאם הניח הכלי מבעוד יום מותר אף לכתחילה. ולכן כתבו התוס' שהלשון דחוק. ועיין בשפת אמת שכתב דגם לתוס' בין השמשות אסור לתת כלי תחת הנר, ואם נתנו צריך לחזור וליטלו.

לשיטתם אזלי גם בביאור דברי רב חסדא ורבה. דהנה רב חסדא אמר אע"פ שאמרו וכו' ופרשו הראשונים כלם שדייק זאת ממשנתנו. וא"כ לשיטת רש"י פי' דברי רב חסדא לפי רבה יהיה, אע"פ שאסרו לתת כלי תחת תרנגולת לקבל ביצתה משום שבזה מבטל כלי מהיכנו, או שנוטלו לדבר שאינו ניטל, שהרי עושהו מוקצה כשנותנו לקבל בו הביצה, רק שכשכופהו על הביצה מותר, ואע"פ שגם אז מבטל הכלי מהיכנו, שהרי ישאירנו שם למשך כל השבת, ואע"פ שנוטל הכלי לכסות הביצה שהיא דבר שאינו ניטל, מ"מ התירו לו זה בהצלה מצויה, ועל זה חולק רב יוסף וס"ל שכשכופה הכלי על הביצה אינו עושה מוקצה ולכן מותר, שאין בזה ביטול כלי מהיכנו. ורב יוסף לא ס"ל הא דאין כלי ניטל אלא לדבר הניטל.

מ"מ יוצא דליכא מאן דפליג אהא דאסור לבטל כלי מהיכנו, ואם כן רבי יצחק דאוסר גם לכפות כלי על הביצה, משום דאין כלי ניטל אלא לדבר הניטל, פשיטא דס"ל גם כן דאסור לבטל כלי מהיכנו. א"כ רש"י גם הוא יודה לשיטת הראשונים שרבי יצחק אוסר ביטול כלי מהיכנו, וליכא מאן דפליג על זה. לפי זה יובנו דברי רש"י שכתב (ד"ה והצלה מצויה התירו) וז"ל: "לטלטל כלי לצרכה, ואע"פ שהביצה דבר שאינו ניטל בשבת הרי שמשום הצלה התירו איסור טלטול הכלי", ולמבואר בחידושי הר"ן בדעת רש"י, התירו גם איסור ביטול כלי מהיכנו.

אבל החולקים על רש"י ביארו דברי רבה באופן אחר. אמנם במשנה בארנו הטעם משום ביטול כלי מהיכנו או משום דאין כלי ניטל, אבל רבה שפי' טעמו של רב חסדא דאסרו באיסור מיוחד הצלת הביצה ורק בהצלה מצויה לא אסרו, וכמש"כ הרמב"ן וסיעתו דטעם האיסור דחיישינן שמא יביא כלי דרך ר"ה. ולכן אע"פ שאין איסור כלל מצד טלטול הכלי, יש בזה איסור מחודש. וע"כ לפי"ז סובר רבה שאין איסור ביטול כלי מהיכנו או איסור דאין כלי ניטל, ואסור להציל מטעם חדש. ורב יוסף ס"ל דאסור מטעם מבטל כלי מהיכנו. א"כ יש מחלוקת יסודית בדברי רב חסדא אם הוא אוסר מטעם שאסור להציל בשבת או מטעם שאסור לבטל כלי מהיכנו. ולכ"ע ס"ל לרב חסדא דכלי ניטל גם לדבר שאינו ניטל. וא"כ רבי יצחק החולק על רב חסדא וס"ל דאין כלי ניטל, יכול להיות שלדידיה גם אין איסור ביטול כלי מהיכנו, וכמש"כ לעיל בשם הרא"ה.

אבל לרש"י, שגם רבה וגם רב יוסף סוברים שאסור לבטל כלי מהיכנו, אם כן רב חסדא פשיטא דס"ל איסור זה, ורבי יצחק שבא להחמיר טפי מרב חסדא אין סברא שיחלוק על איסור זה.

עוד יתכן לומר לפי רש"י, שלגבי אין כלי ניטל אלא לדבר הניטל, הרי גם רבה ס"ל דין זה. וא"כ מחלוקת רב חסדא ורבי יצחק אליבא דרבה היא האם התירו איסור זה לצורך הצלה או לא. אבל מעיקר הדין מודים גם רב חסדא ורבה שאיסור זה קיים. אם כן רב יוסף דס"ל שכלי ניטל גם לדבר שאינו ניטל, ה"ל יחיד. ואולי גם הר"ן והמאירי שהביאו שיש פוסקים כרבי יצחק, יתכן שכונתם לרש"י. וראיתי מי שכתב בפירושו שרש"י פוסק כרבי יצחק.

ה. שיטות הפוסקים בסוגיה וביאורן

הנה הרי"ף בפרק מי שהחשיך הוכיח מהא דשרינן לטלטל כרים וכסתות לתורך

כלי זכוכית, דלית הלכתא כרבי יצחק. ובעל המאור שם הקשה עליו שהרי מרא דשמעתתא דפרק מי שהחשיך הוא רב הונא, ובסוגיתנו מ"א ע"ב איתא, אמר רב ששת פוקו ואמרו לרבי יצחק כבר תרגמא רב הונא לשמעתיך בבבל. משמע דרב הונא ס"ל כרבי יצחק, ואיך פסק דלא כוותיה. והרבה תירוצים נאמרו בשאלה זו. הרי"ד (תוס' רי"ד, פרק מי שהחשיך) תי' דרב הונא הדר ביה ממאי דס"ל כרבי יצחק, משום שהגמ' הקשתה עליו כמה קושיות ותירצו בדחק עיי"ש. הרמב"ן תי' שהרי"ף לא גרס רב הונא בפרק כירה או שבכלל לא גרס דברי רב ששת שם. בעל המאור תי' שבמקום הפסד מרובה כי הא דפרק מי שהחשיך אפילו רבי יצחק מתיר טלטול כלי אפילו לדבר שאינו ניטל. אבל ביטול כלי מהיכנו דחמיר לא התיר. ועוד תרוצים רבים נאמרו בישוב קושיא זו. עיין ברמב"ן ובראשונים.

אולם לרש"י אם נאמר שפוסק כרבי יצחק, נוכל לומר שמיישב ראית הרי"ף כבעל המאור. או אולי נוכל לומר שרש"י דייק וכתב (שם, קנד ע"ב, ד"ה דאומני) וז"ל: "מקיו דם שאין ראוי בשבת לכלום לפי שמאוסים". והנה בתוס' רי"ד (שם) האריך להוכיח דמיירי במוקצה מחמת חסרון כיס דאסור לטלטלו אפילו לצורך מקומו, משמע מדבריו שאילו היה זה מוקצה מסוג אחר שמותר לטלטלו לצורך מקומו מותר לטלטל גם כרים לצורכו במקום פסידא. ואם כן רש"י שפירש דמיירי במוקצה מחמת מיאוס, והרי מוקצה זה מותר לטלטל לצורך מקומו וממילא אין כאן חיסרון של אין כלי ניטל אלא לדבר הניטל, שבמקום פסידא מותר לטלטל הכלי גם לצורך מוקצה שמותר לטלטלו לצורך גופו או מקומו. לכן היה תוס' רי"ד צריך לדייק דמיירי במוקצה מחמת חסרון כיס, שאסור לטלטלו אפילו לצורך גופו ומקומו. ואם מותר לטלטל הכרים לצורך מוקצה זה ודאי שלפי האוקימתא של תוס' רי"ד משמע דלא כרבי יצחק. לפי דברינו נוכל להבין וליישב דברי הפוסקים. בהג"א בסוגיתנו כתב וז"ל:

מיהו איסור מבטל כלי מהיכנו לא התיר ואפי' לצורך מרובה דמשמע בפרק מי שהחשיך דמוקי בשליפי זוטרי, משמע דשליפי רברבי דלא אפשר לנער אסור, אע"פ שישתברו הזכוכית ומשמע נמי דאם אפשר לנער האיסור שבתוך הכלי לא חשוב ביטול כלי מהיכנו. ונראה דה"ה אם יש בכלי דבר היתר דלא אפשר לנערו אם לא יתקלקל, דמותר לתת אותו כלי תחת הנר לקבל השמן או נר עצמו שיפול שם דהא יכול לטלטלו לכל הפחות לכשיכבה אגב היתירא כמו כנונא אגב קיטמא וכו'. ולפי זה היה מותר לתת

כלי תחת נר של שעוה דהא יכול לטלטלו ולנערו, כמו אבן שעל פי החבית דאם מונחת בין החביות, דמסלקה ואח"כ מנערה. ולא דמי לשמן שאין רוצה לנערו ולהפסידו. דהא מבטל כלי וביצה נמי איכא למימר שירא לנער פן תשבר. אבל האי נר ודאי ינער קודם שלא יאחו האור בכלי.

המגן אברהם (סי' רסה) הביא את דבריו להלכה, שמותר לתת כלי תחת נר שעוה שהרי אפשר לנערו. וכתב על זה בשם הב"י שזהו לדעת הי"א בסי' שט, ס"ד. דאילו לסברא הראשונה הוי בסיס לדבר האסור ואסור לנער. וכ"כ הר"ן דאסור לבטל כלי מהיכנו למקצת שבת. וצ"ע דהא כ"ע מודו דאם הניה דשרי לנער ואינו בסיס לדבר האסור כיון שלא היה עליו בין השמשות. דאם לא כן נתבטל הכלי לכל השבת. אלא שהר"ן ס"ל דאסור לבטל כלי למקצת שבת מלבד במקום הפסד, וכן דעת הרמב"ם. ואילו הרי"ף, הרא"ש והטור סברי דאפי' שלא במקום הפסד שרי. וא"כ הכא לכ"ע שרי דהא יש חשש דליקה.

בתשובת מהרי"ל הקשה על דברי הג"א מהא דפריך בגמ' מנותנים כלי תחת הנר לקבל ניצוצות, ומשני ניצוצות אין בהם ממש, ולא משני שאני ניצוצות שאפשר לנערן. הרי שאסור לשים כלי תחת הנר אלא אם כן ברי הזיקא, שזה חשיב פסידא. ולמסקנה חולק המג"א על מהרי"ל ומתיר לשים כלי במקום שיכול אח"כ לנער האיסור, גם הכריע להלכה כהג"א. ועל הקושיה מניצוצות תירץ המג"א דאי אפשר לנערם עד שיכבו ולכן לא תירצה הגמ' שאני ניצוצות דאפשר לנערם, ועיי"ש במג"א שהאריך בדברים אלו.

ו. ישוב קושית רע"א על המג"א

ר' עקיבא איגר (תוס' רע"א למשניות, שבת, פ"ג, אות סב) הקשה על דברי המגן אברהם, דמאי פריך בגמ' מנותנים כלי תחת הדלף ומשני בדלף הראוי, הא דלף יכול לנער מיד ואין לו הפסד בניעור, ואם כן נתיר לשים כלי אפילו תחת דלף שאינו ראוי, והניח בצ"ע. ובאמרי בינה, למהר"מ אורבך (דיני שבת, סי' יד) ישב קושית רע"א מדלף, שגם בדלף לא ירצה לשפוך עד שיתמלא הכלי, ותמה על רע"א שהקשה קושיה שהמג"א עצמו רמז תירוצה כפי שהבין האמרי בינה בדבריו. ודברי האמרי בינה תמוהים בעיני, דמה בכך אם רוצה שיתמלא הכלי קודם שישפכנו, מ"מ הרי בידו לנערו בכל שעה שירצה, ואם כן אין זה ביטול כלי מהיכנו, ומדוע היה לגמ' לתרץ דמיירי בדלף הראוי, והדרה קושית רע"א.

ובישוב קושית רע"א וביאור שיטת המג"א נראה, דהנה רע"א בהגהות לש"ע (או"ח, סי' שי) הביא שאלה במי שמתאכסן בפונדק של נכרים סמוך לשבת ובידו תבה עם מעות וטבעות משובצות באבנים יקרות, וביום השבת רצה אחד מאנשי העיר לאסוף אותו יהודי לביתו, ורצה היהודי לטלטל התבה כי ירא להשאירה בפונדק בלא שמירתו. ונשאל רע"א אי שרי לטלטלה. בתשובתו דן רע"א אם מה שמותר לטלטל מוקצה שאי אפשר לנערו במקום פסידא, אם זה בפסידא דהיתר או בפסידא דאיסור. כגון בסלסלה מלאה פירות רטובים דא"א לנער שההיתר יופסד בניעור – אבל בנידון השאלה שיכול לנער ולקחת הטבעות ולהניח המעות, היינו שהאיסור יופסד בניעור, אם כן מה שמטלטל בלא נייעור הוא משום פסידא דאיסור ובוה אסור לטלטל האיסור כיוון שיכול לנערו אע"פ שיופסד, או דלמא בכל ענין שיש פסידא התירו חכמים לטלטל. ועיי"ש שהאריך. ובאר שם שהדבר תלוי במחלוקת הרשב"א בתשובה והכלבו. לרשב"א אסור לטלטל הכלי עם המוקצה אם מה שלא מנער האיסור הוא משום פסידא דאיסור, ולכלבו מותר. עוד הביא שם רע"א דברי הג"א שהבאנו לעיל שכתב באם יש בכלי דבר היתר דאי אפשר לנערו, מותר ליתן אותו כלי תחת הנר לקבל לו שמן דהא יהא מותר לטלטלו אגב ההיתר. עוד כתב דמותר ליתן כלי תחת נר של שעוה דהא יהא מותר לטלטלו ע"י שינער השעוה, ולא דמי לשמן דאינו רוצה לנערו משום פסידא דשמן, והוכיח מזה רע"א דהנייעור הוי פסידא לשמן ואעפ"כ אסור לטלטלו לצורך מקומו גם אם יש בכלי דבר היתר שאפשר לנערו, אא"כ יופסד ההיתר ע"י הנייעור. והיינו כרשב"א. וכן פסק שם רע"א למעשה.

יוצא שלדעת רע"א איסור שאפשר לנערו אסור לטלטלו עם הכלי בלא שינער האיסור, אע"פ שבנייעור יש פסידא לאיסור שבכלי.

והנה בתוס' רי"ד (פרק מי שהחשיך) הקשה מדוע גבי כלי זכוכית מותר להביא כרים ולהניח תחתיהם ואין בזה משום בטול כלי מהיכנו ואילו גבי חבית של טבל שנשברה וכו' שמניח כלי תחתיה בשבת מקשה הגמ' והא מבטל כלי מהיכנו. ותירץ שאם הניתן על הדעת שיעמדו שם, הרי עשאן בסיס לדבר האסור וביטל הכלי מהיכנו, וגבי כרים מתחילה הניתן תחת כלי הזכוכית רק כדי שהזכוכית לא תשבר ומיד יטלם, ולכן אין בזה משום ביטול כלי מהיכנו.

לפי דברי הרי"ד מתורצת קושית רע"א על המג"א. דבנר של שעוה, הרי הניחו עד שהנר יכבה ואז יטול הכלי ע"י שינער השעוה, ואילו בדלף שאינו ראוי

שם אפשר לומר שנתן הכלי כדי שישאר שם כדי שלא יתלכלך הבית מהדלף. אבל עדיין לא די בכך, שהרי המג"א מדבר לפי הר"ן. ולדידו ביטול כלי למקצת שבת הוי ביטול, ואם כן גם בנר של שעוה יש לאסור שהרי דעתו להשאיר הכלי עד שהנר יכבה.

והנראה לומר, דהנה הב"י שהביא המג"א סובר שאם דעתו להשאיר הכלי מקצת שבת הוי ביטול כלי מהיכנו, מכיון שלאותו זמן אין הכלי ראוי לתשמיש אחר, ואע"פ שאינו נעשה מוקצה שהרי יכול הוא לנער האיסור, מ"מ בטל הוא מתשמישו ולכן כתב הב"י שלשיתות שאסור לבטל כלי מהיכנו למקצת שבת, יהיה אסור לתת כלי גם תחת נר של שעוה, שהרי עד שיכבה, דהיינו מקצת שבת, דעתו להשאירו שם והרי מנעו מתשמיש אחר ובטלו מהיכנו. ודעת המגן אברהם שבדבר שאינו נעשה מוקצה אין איסור ביטול כלי מהיכנו אלא שהסוברים ששייך ביטול כלי מהיכנו גם למקצת שבת, דעתם שאם נאסר הכלי בטלטול למקצת שבת, אע"פ שאינו מוקצה גמור, בכל אופן באותו זמן דומה למוקצה, ולכן גם זה חשיב מבטל כלי מהיכנו. ממילא לשיטת הב"י בדעת האוסרים ביטול כלי מהיכנו למקצת שבת כמו שבארנו לעיל באריכות, לא קשה עליו קושיית המגן אברהם דמה בכך דשרי לנער ולא מקרי בסיס לדבר האסור כיון שלא היה עליו בין השמשות, הרי מכל מקום בזמן איסורו מנעו מתשמישו ובטלו מהיכנו. לכן חילק המג"א בין שני סוגי ביטול כלי מהיכנו, ועיי"ש, שגם לאוסרים לבטל כלי מהיכנו למקצת שבת אין איסורו חמור כמבטל כלי מהיכנו לכל השבת.

לפי זה קושית רע"א על המג"א תיושב. דהנה המג"א ציין בתחילת דבריו את סימן רעז, ס"ק ז', שם פסק המחבר שאם שכח נר על הטבלה מותר לנער הטבלה והנר נופל, ובלבד שלא יתכוון לכבות. זה בנר של שעוה אבל בשמן אסור, שמקרב השמן לנר ונמצא מבעיר. אם כן, בנר של שעוה מותר לנערו גם בשעוה שהוא דולק, ולכן אינו מוקצה כלל וממילא לא חשוב מבטל כלי מהיכנו. משא"כ בנר של שמן. אם כי נקט המג"א הטעם שחשוב ביטול כלי מהיכנו, כיון שאינו רוצה לנערו ולהפסידו, יתכן שנקט לשונו של הג"א, אבל באמת בשמן בלאו הכי חשוב מבטל כלי מהיכנו כיון שאסור לנער הטבלה בשעוה שהוא דולק שנמצא מקרב השמן לנר ומבעירו כבסי' רעז, ס"ק ג'.

נמצא שבנר של שעוה שלא נהיה מוקצה מתיר המג"א כיון שהוא במקום פסידא וכלשונו שם. ואם כן לא קשה עליו קושית רע"א מדלף, ששם נקטה

הגמ' עיקר הדין ולא מיירי במקום פסידא. מה גם שרחוק לומר שבדלף איכא פסידא. ולכן היתה הגמ' צריכה לתרץ דמיירי בדלף הראוי, דאילו בדלף שאינו ראוי אסור לטלטלו דדמי למוקצה וכדלעיל. וממילא נוכל לומר שבזה חולקים המהרי"ל והמג"א, שהמהרי"ל סובר כב"י וכדלעיל ולכן רצה לאסור גם בנר של שיעה ועיי"ש במג"א שמביא דבריו. והמג"א התיר בנר של שיעה בפשיטות כיון שהוא מקום פסידא.